

שלי", חלק המעשיר את תרבותה הישראלית ומעניק לה עומק ורגישות שבלעדיהם היא נותרת כוחנית ורדודה.

אותם חלקים בראיון על פגישות עם שחקני זומרי יידיש בעולם, כמו נוח נחבוש בניו יורק, או החברים המשוררים של אביה בפריז ("דו זעסט, חוה'לע, דאס איז אונדזערע שאנו עליוע: את רואה חוה'לע זה השאנו אליזה שלנו, אמרו לה בטיול בשדרות אליזה, או העבודה עם הכליומטיקס בניו יורק על שירה של לאה גולדברג "משירי ארץ אהבתי", הן פנינים של ממש.

בתחילת הראיון, בהשוואה קצרה עם המזרחים ("בדרך כלל אני לא אוהבת את ההשוואה, שצריך להגיד לאדינו מיד כשאומרים יידיש...") היא אומרת, כי מה ששותף לשתי התרבויות (המזרחית והאשכנזית) הוא תחושת אובדן הבית. "היידיש (כמו הלאדינו) משמרת הרגשה של בית. היידיש היא הבית והמשפחה. הם כבר לא יחזרו, כנראה, אבל היידיש יכולה לשמר אותם".

מה שיפה, לטעמי, ב'דווקא' הוא שהדיבור על האובדן מחד ועל הרב תרבותיות מאידך, אינו מלווה באותו גודש תיאורטי, פוסט-מודרני ופוסט-קולוניאלי (שלא לומר פוסט-ציוני) שמלווה את הכתיבה המזרחית. ועוד תמצא בחוברת את אבות ישרון, יעקב גלאטשטיין בתרגום דן מירון, אדמיאל קוסמן, אבנר הולצמן, רוביק רוזנטל ברשימה יפה על תרומת היידיש לעברית, ורבים נוספים. בהצלחה!

שוליים אינסופיים

יש תגליות הבאות לך בהסח הדעת. לא בדרך המלך, אלא במשעול צדדי שבשוליים (ועוד אשוב לביטוי זה) והן היפות שבתגליות. אחת כזאת היא המשוררת אדית קובנסקי, ישראלית החיה משנת 1965 בארצות הברית, מלמדת ספרות ולשון עברית באוניברסיטת ויאן סטייט בטררויט וכותבת שירה עברית באמריקה. האמת היא שספריה היו עת רבה בהישג ידי על מדף בהוצאה שבה אני עובד, אבל מעולם לא שלחתי אליהם יד קודם לכן, בבחינת "אל תעירו ואל תעוררו עד שתחפץ". עתה משהגיעה שעת חפץ, נפתח לבי אליהם.

אחד עשר ספרי שירה הוציאה אדית קובנסקי משנת 1992 עד היום, כולם בהוצאה הוותיקה לשירה 'עקד', בעריכת המשורר איתמר יעוז-קסט. כולם במהדורה דו-לשונית: עברית בידי המחברת ואנגלית בידי המתרגם והמשורר

אדית קובנסקי

הנפלא אד קודיש, שגם מלווה את ספריה בהקדמות חשובות. ניכר שזה פרויקט רציני שראשיתו במחשבה תחילה וששום דבר בו אינו אקראי.

את תחילת היכרותי עמה עשיתי דווקא בספרה האחרון ואדיאציות על נושא של אלבר קאמי (2006) אשר בתור יצירה של משוררת בעלת מודעות עצמית גבוהה, זהו ספר בשל ביותר המביא לכלל ביטוי שלם כמה מן התמות האופייניות לה. הנה, למשל, אחד מהשירים הראשונים שקראתי וששבו את לבי. הוא עשה זאת לא באבחת חרב, אלא בלחישה מכשפת:

אני חיה בשולי היום

אני חיה בשולי היום

סטטית על הכביש

דינמית בשעה של יומרה קטנה.

והלילה מתפתל במטפיסיקה הזאת כמו בגרסה של מילים מצטופפות בכמיהה גדולה של שמש.

אני בעצם ממציאה את הזמן

בביוגרפיה מהירה

דומה לזיכרון מתגלגל על הדף.

ומילותי בדיוניות באחרית הרגע

מתבהרות ברצף הכחול

כרוכות בין כל הכוכבים. (עמ' 17)

אפשר לגייס את שפע ניסוחי הלמדנות הספרותית, כפי שעושה פרופסור יאיר מזור (ראש התוכנית לתרבות עברית באוניברסיטת ויסקונסין) ברשימתו "גאות הניגודים ותנופת היופי" במבוא לספרה **אנטומיה של אהבה**

(מבחר שירים 1992-2002), כדי להסביר כיצד שירתה של קובנסקי עובדת (באמצעות "מצבי צבירה", "צמדי ניגודים", "צמתים אוקסימורוניים" ועוד). כל זה חשוב ונכון, אבל רק בדיעבד, ואילו בפגישה ראשונה עם שיר אתה נשבה תחילה בקסמו, כמו באהבה ממבט ראשון, עוד לפני שאתה יודע בדיוק למה ומדוע. לכן אינני רוצה לפרש את השיר, אלא רק להצביע על אותם מקומות שבו אשר עשו לי את זה. ונתחיל בבית הראשון:

סטטית על הכביש / דינמית בשעה של יומרה קטנה.

כמה נפלא, חד ומשעשע. "סטטית על הכביש" - המקום האחרון בעולם שאפשר להיות בו סטטי. לעומת זאת, "דינמית בשעה של יומרה קטנה" - לכאורה אינה רבואת גדולה, כי יומרה ודינמיות דווקא הולכות יחד, אבל כל החכמה כאן היא במילה "קטנה", ועוד נראה מדוע. הבית השני נפתח במדרש הומוריסטי על הבית הראשון:

והלילה מתפלפל במטאפיסיקה הזאת

הפלפול הלילי הוא על הסטטיות ועל הדינמיות בעוד המטאפיסיקה, כדרכה של מטאפיסיקה, היא "כמו גרסה של מילים מצטופפות". אבל לפתע, בהטיה קלה ובלתי מוחשת של יד הכותבת, הן נשאבות כולן כלפי מעלה "בכמיהה גדולה של שמש". זו דוגמה לאלכימיה המופלאה של קובנסקי אשר בלי שנרגיש בכך מבצעת מהפכים וירטואוזיים מהקומי אל הנשגב וחוזר חלילה. בבית השלישי אנו נמצאים כבר במישור אחר: הדוברת שחיה "בשולי היום" בבית הראשון עכשיו היא

...ממציאה את הזמן / בביוגרפיה מהירה

חשבו על זה: איך בכלל ממציאים זמן? אם לא בביוגרפיה מהירה: שוב, כמו להטוט ידיים זריזות משהו, מתרחש לנגד עינינו מהר יותר ממה שענינו מסוגלות לקלוט. בפועל היא עסוקה עכשיו בכתיבת השיר שאנו קוראים, שהוא "דומה לזיכרון מתגלגל על הדף".

כתיבת השיר כבר אינה "יומרה קטנה" אלא משימה קוסמית, כפי שאנו למדים מן הבית הרביעי והאחרון ומן השורה החותמת אותו. עתה מילותיה "בדיוניות באחרית הרגע" הן

כרוכות בין כל הכוכבים.

ברברה גולדברג על שיר זה: "כל פעם שהאס קורא אותו באוזני קהל, אין המאזינים יכולים לכבוש אנקת פלצות. הדימוי מכה בתדהמה ואפשר לפרשו בדרכים רבות. אני מכירה את השיר הזה כבר שבע עשרה שנים, ועדיין אני תוהה ומשתוממת, עדיין אני תועה בערפל, עדיין אני תקופת סקרנות שלא באה על סיפוקה" (עמ' 112).

רוברט האס

לה מרחב שירי אינסופי ובלתי מופרע ליצור בו.

רוברט האס. כרטיס ביקור.

משאלות אנוש מאת רוברט האס (תרגום משה דור, אחרית דבר ברברה גולדברג) זיכה אותי בחוויית קריאה נוספת שאני חב עליה תודה להוצאת 'קשב' לשירה. לא שמעתי קודם לכן את שמו ושמעו לא הגיע אלי. מגב הספר למדתי כי הוא מגדולי המשוררים האמריקאים בני דורנו, יליד סן פרנסיסקו 1941, פרופסור לספרות באוניברסיטת ברקלי, קליפורניה, משורר נערץ על קוראים ומשוררים כאחת.

ובאמת האס הוא משורר מרתק, הכותב ב'אנרים שונים, אולם בעיקר התרשמתי מאותו ז'אנר מיוחד לו, המותח את הפורמט השירי עד קצה גבולו. מדובר בשירים רחבי שורות, שהם מעין סיפורים קצרים בפרוזה לירית, כתובים על כעמוד או מחציתו ברצף אחד, ובלא חלוקה לבתים או שורות. שירים פשוטים להפליא, אך גם מתוחכמים מאין כמוהם. טוב נעשה אם נכיר לכס אחד מהם:

סיפור על אודות הגוף

המלחין הצעיר, שעבד בקיץ ההוא במושבת אמנים, צפה בה במשך שבוע. היא היתה יפנית, ציירת, כמעט בת שישים, והוא חשב שהתאהב בה. הוא אהב את יצירתה, ויצירתה עלתה בקנה אחד עם האופן שבו הניעה את גופה, השתמשה בידיה, הביטה בו במישרין כאשר השמיעה תשובות ממדחות ושקולות על שאלותיו. לילה אחד כשחזרו ברגל מקונצרט, הגיעו אל דלת מעונה והיא פנתה אליו ואמרה: "אני חושבת שאתה רוצה לשכב איתי. גם אני רוצה את זה, אבל עלי לומר לך שעברתי מסטקטומיה כפולה." וכאשר לא הבין, "איבדתי את שני שדי." הנוגה שנשא סביב בבטנו ובחלל חזהו דעך - כמו מוסיקה - חיש קל - והוא כפה על עצמו להסתכל בה באומרו "צר לי. אינני חושב שהייתי מסוגל." הוא הלך בחזרה לבקתה שלו דרך האורנים, ובבוקר מצא קערה כחולה קטנה על המרפסת שמחוץ לדלתו. נדמה היה לו שהיא מלאה טרפי ורדים, אך כשהרימה נוכח לדעת שטרפי הוורדים היוו את השכבה העליונה; שארית הקערה - מן ההכרח שטאטאה אותן מפינות חדר עבודתה - היתה מלאה דבורים מתות. (עמ' 67)

באחרית דבר לספר 'ופי. כאב. אנדה' כותבת

לסיכום: שיר נפלא הפותח במשהו צדדי "בשולי היום", על איזה "כביש" בנסיעה של "יומרה קטנה" ונוסק דרך "הלילה", "השמש" ו"הדף", בלי שום מאמץ מורגש, לגובה גבהים ומקבע שם את מילותיו היומיומיות, "בדיוניות באחרית של רגע", לעד, "בין כל הכוכבים".

אד קודיש, המתרגם והפרשן של שירתה, כותב בהקדמתו כי שיריה של קובנסקי בספר זה זורמים מן השיר אל העולם ובחזרה עד כי לפעמים אין המעבר ביניהם חד וברור. דווקא בשל כך, היא רגישה למושגים כמו "שוליים", "גבול", "קצה" וכדומה, החוזרים ונשנים בשירים רבים משיריה ומגדירם, לדבריו, את אופי הקובץ כולו. לעתים, הוא אומר (כמו בשיר 'גווילי לילה'), דומה שאין היא כותבת על הדף אלא על העולם עצמו, ואז "השוליים הופכים להיות הקוסמוס", כפי שראינו במידה מסוימת גם בשיר שלמעלה. לעתים, הוא מוסיף "כוללים השוליים גם את אלוהים, ואז הם אינסופיים".

ל"שוליים" יש משמעות נוספת, שניתן להגדירה גיאוגרפית (על משקל גיאוגרפית) (פוליטית). בהקדמה למבחר שיריה **אנטומיה של אהבה**, כותב אד קודיש, כי אדית קובנסקי, הכותבת שירה עברית בפרבר של דטרויט, "אינה משוררת אמריקאית ואינה משוררת ישראלית", אלא "שירתה היא מולדתה". ייתכן שמבחינה זו היא הולכת בעקבותיו של משורר עברי גדול אחר באמריקה, גבריאל פרייל (1911-1993), שהיא מקדישה לו שירים לא מעטים. ובאמת, באחרית דבר לשירתו של גבריאל פרייל בספרו **אספן סתווים** (מוסד ביאליק 1993) כותב דן מירון במסה ששמה 'בין הנר לכוכבים', כי ההקשר של שירתו של פרייל אינו אמריקאי, גם לא יידישיסטי ובוודאי שלא ישראלי. פרייל, לפי מירון, הוא ממשין דרכם של משוררים כמו פומרנץ, פוגל ולנסקי, אשר נזהרו שלא להיקלע אל הדרמה הסוערת והמעייפת של מלחמת דורות בספרות העברית. אלה "משוררים אשר ביססו את קיומם היצירתי על קונספציה של פריפריאליות, היינו שוליות. על פי קונספציה זו יכול אמן לחתור להגשמת מטרות מסוימות דווקא משום שהוא פטור מליילך בדרך המלך ומן החובה להגשים את מטרותיה הגדולות... כמו בשירו של רוברט פרוסט, אלה משוררים שבהגיעם למסעף דרכים בוחרים ללכת בדרך הפחות דרוסה, זו שהלכו בה פחות. פרייל מאפיין משוררים ייחודיים אלה", כותב שם דן מירון (עמ' 296).

אדית קובנסקי היא בלי ספק משוררת ייחודית כזאת. ו"הקונספציה של השוליות" מאפשרת

בגלישה באינטרנט, אליו התחברתי רק לאחרונה (זו הרשת העושה את כולנו למלומדים ברגע בהקשת מקלדת) מצאתי דברים שכתב רוברט האס על השיר הזה. הוא אומר כי בכתיבתו הושפע רבות משירת ההייקו היפנית ומביא לדוגמה שיר הייקו מאת באשו (1644-1694), גדול משוררי ההייקו של יפן (בתרגומי מאנגלית):

על הר פוגי
מטפס חילוון
אבל, לאט, לאט.

משירה זו, אומר האס, למד דברים אלה: ההייקו תובע שפה פשוטה, שתפקידה, לפי באשו, "ליישר את הדיבור". זמן, מקום, וכן זיקה לעונות השנה (הקרובה "קייגו") מרכזיים בשיר הייקו. התייחסות ראשונית בשיר היא לטבע; התייחסות משנית היא רפלקסיה בודהיסטית על הטבע. שיר הייקו מכשיר אנשים לעמוד מן הצד ולהותיר את הסקת המסקנות למנגוני האגו. הדרך הטובה ביותר לקרוא שיר הייקו היא לקרוא אותו באופן הכי פשוט והכי מילולי שאפשר. רוברט האס. תודה!